

Голодомор був навмисно спричинений Сталіним – Епплбаум про свою книжку «Червоний голод. Війна Сталіна з Україною»

Фрагмент виставки «Голодомор 1932-33-х рр. – геноцид Українського народу»

Нова книга американського історика і журналістки Енн Епплбаум «Червоний голод. Війна Сталіна з Україною» (Red Famine. Stalin's War on Ukraine) присвячена історії масового голоду 1932-1933 років в Україні, який забрав життя мільйонів людей. Авторка книги, досліджуючи причини Голодомору, приходить до висновку про умисне винищення значної частини українського народу більшовицькою владою і покладає провину за це на Йосипа Сталіна.

У постанові Верховної Ради України Голодомор 1932-1933 років названий актом геноциду українського народу. І хоча **Енн Епплбаум** зазначає, що саме поняття «Голодомор» не підлягає під визначення поняття «геноцид» в міжнародному праві, на її думку, масштаб штучно викликаного голоду і його умисний характер близькі до цього поняття. І вже 18 країн визнали Голодомор в Україні геноцидом: зокрема, США, Канада, Італія, Польща, Австралія.

«Червоний голод» присвячений жертвам Голодомору і починається такими словами: «Попереджень було більш ніж достатньо. До початку весни 1932 року українські селяни почали голодувати. Повідомлення таємної поліції і листи з зерновиробничих регіонів всього Радянського Союзу – Північного Кавказу, Волзького регіону, Західного Сибіру – повідомляли про опухлих від голоду дітей, про сім'ї, де їли траву і жолуді, про селян, які покидають будинки в пошуках їжі. У березні медична комісія виявила трупи на вулиці села поблизу Одеси. Ні в кого не було сил поховати їх».

Жахливі психологічна і фізична травми, завдані українському народові понад 80 років тому, не загоїлись і дотепер та, на думку Енн Епплбаум, стали однією з головних причин виходу України зі складу Радянського Союзу і проголошення незалежності. Про масштаби смертності від Голодомору 1932-1933 років історики і демографи сперечаються досі. Через відсутність достовірних статистичних даних і політику приховування радянською владою масштабу голоду число його жертв коливається від трьох до семи мільйонів осіб. Авторка «Червоного голоду» називає цифру в 3,9 мільйона померлих. Із них 3,5 мільйони – з сільської місцевості і лише 400 тисяч – з міст. 90 відсотків від загального числа померли від голоду в 1933 році. Енн Епплбаум наводить статистичні дані про різке зниження тривалості життя в Україні в результаті Голодомору. Населення України в 1931 році становило 31 мільйон осіб. У той час середня очікувана тривалість життя при народженні для українських міських чоловіків становила 40-46 років, для жінок – 47-52 роки. Сільські жителі в той час могли розраховувати на 42-44 роки для чоловіків і 45-48 років для жінок. Після Голодомору середня очікувана тривалість життя в Україні становила 30 років для чоловіків і 40 років для жінок. При цьому слід враховувати величезну дитячу смертність.

І другий проблемний аспект історії Голодомору, який досі обговорюється істориками і детально досліджується авторкою книги: чи викликаний масовий голод в Україні свідомими і цілеспрямованими діями партії та уряду з метою придушення націоналістичних і антирадянських устремлінь українського селянства, чи ж він став результатом недбалості і некомпетентності радянського керівництва, яке виправдовувало тотальну реквізицію зерна та інших продуктів харчування і їхній експорт необхідністю модернізації країни і потребою у валюті для промислового будівництва.

За відсутності реальної допомоги голодній Україні радянський експорт продуктів харчування під час Голодомору процвітав. Енн Епплбаум наводить такі цифри: у 1932 році СРСР експортував 1,73 мільйона тонн зерна, понад 3500 тонн масла, 586 тонн шинки. У 1933 році ці цифри зросли: 5433 тонн масла і 1037 тонн шинки. У розпал голоду широко експортувалися також м'ясні та рибні консерви, яйця, куряче м'ясо, фрукти і овочі.

У суперечці істориків про причини Голодомору автор «Червоного голоду» схиляється до думки про цілеспрямоване прагнення Сталіна за допомогою голоду знищити реальних і потенційних ворогів радянської влади. Епплбаум цитує лист Сталіна Кагановичу, якого «вождь народів» призначив очільником Української компартії та кинув на придушення українського національного опору радянзації, реквізиції і грабунків. Сталін писав у серпні 1932 року: «Найголовніше зараз – Україна. Справи в Україні геть погані (...) Якщо не візьмемося тепер же за виправлення становища в Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дримає, і його агентура в Україні у багато разів сильніша, ніж думає Реденс або Косіор. Майте на увазі, що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) є чимало (так, чимало!) гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, нарешті — прямих агентів Пілсудського. Як тільки справи стануть гіршими, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (і зовні) партії і проти партії».

Параноїдальна манія ворожого оточення Сталіна і тліюча в ньому ще з Громадянської війни неприязнь до України та її народу зіграли, на думку Енн Епплбаум, ключову роль у виникненні Голодомору. Сталін, вважає вона, несе особисту відповідальність за загибель від голоду і репресій мільйонів українців. Сам же Сталін на пленумі політбюро ЦК партії в листопаді 1932 року назвав причиною провалу хлібозаготівель і голоду в Україні «проникнення в колгоспи і радгоспи антирадянських елементів з метою організації шкідництва і шантажу», тобто звинуватив в організації голоду самих же українських селян. Війна Сталіна з Україною 1932-1933 років обернулася не лише незліченними безневинними жертвами, а й стала «бомбою сповільненої дії», яка вибухнула через 58 років. Багато хто в Україні вважає, що ця війна триває.

В інтерв'ю Радіо Свобода Енн Епплбаум так обґрунтовує причину, через яку Сталін розв'язав голодоморну війну проти України:

Голодомор був навмисно спричинений Сталіним. Восени 1932 року Сталін вирішив використати кризу сільського господарства для розправи з національним рухом в Україні та зміцнення своєї диктатури

Все було спрямоване на те, щоб винищити в Україні якомога більше людей

– Голодомор був навмисно спричинений Сталіним. Початок 1932 року ознаменувався в Радянському Союзі повсюдним голодом, викликаним наслідками насильницької колективізації і злочинною та некомпетентною політикою партії в галузі сільського господарства. Восени 1932 року Сталін вирішив використати кризу сільського господарства для розправи з національним рухом в Україні та зміцнення своєї диктатури. І, як я показую в своїй книзі, він здійснив низку заходів, спрямованих на виникнення Голодомору саме в Україні: почав тотальну реквізицію у селян продовольства, створив озброєні заслони на кордоні з Україною і навколо її голодних регіонів, щоб запобігти проникненню голодних селян до міст, до більш благополучних регіонів і ускладнити надання допомоги тим, хто голодував. Це супроводжувалося жорстокими репресіями не тільки щодо селянства, а й щодо української національної інтелігенції. Все це було спрямоване на те, щоб винищити в Україні якомога більше людей. Українська компартія прекрасно розуміла цей намір радянського керівництва і робила все, щоб спровокувати голод.

Енн Ешлбаум

– Чи означає це, що Сталін несе особисту відповідальність за Голодомор?

Ніхто в керівництві України не чинив опір тотальному грабунку селянства. Впровадженням злочинних сталінських рішень у життя займалися тисячі людей, тому відповідальність за Голодомор повинні нести і багато українських комуністів

– Сталін особисто несе відповідальність, але її несуть і його поплічники. Він диктував Українській компартії всі рішення щодо України і масового голоду, і її керівництво завзято виконувало його злочинні рішення, а нерідко, що називається, бігло і попереду, щоб вислужитися і виконати неймовірно завищений план хлібозаготівель. Ніхто в керівництві України не чинив опір тотальному грабунку селянства – конфіскації у нього не тільки насінневого зерна, а й усіх продуктів харчування. Впровадженням злочинних сталінських рішень у життя займалися тисячі людей, тому відповідальність за Голодомор повинні нести і багато українських комуністів.

– **Чи не був організований Сталіним Голодомор через, перш за все, його фобію втратити владу?**

Страх перед контрреволюцією завжди був одним з головних спонукальних мотивів його поведінки, і Голодомор став для нього одним з інструментів боротьби з нею. У Сталіна виникло стійке переконання, що контрреволюція може спалахнути саме в Україні

– Сталін боявся контрреволюції, і найбільше його турбувала Україна, де були сильні націоналістичні і сепаратистські настрої. Крім того, саме в Україні був найсильніший, а нерідко і озброєний опір насильницькій колективізації. Та й в Москві було чимало противників колективізації та її наслідків. У самій Україні національно орієнтована інтелігенція також викликала у Сталіна підозри. Він взагалі вважав її «агентами Польщі». Страх перед контрреволюцією завжди був одним з головних спонукальних мотивів його поведінки, і Голодомор став для нього одним з інструментів боротьби з нею. У Сталіна виникло стійке переконання, що контрреволюція може спалахнути саме в Україні.

– **Який був масштаб наслідків масового голоду в Україні?**

Жертвами голоду в Україні стали 3,9 мільйона осіб. Ця цифра у багато разів перевищує середньостатистичну

величину природної смертності. Визначенню масштабу голоду всіляко перешкоджала радянська влада

– За останні кілька років українські демографи, в результаті аналізу архівних матеріалів та інших документів 1932-1933 років, прийшли до висновку, що жертвами голоду в Україні стали 3,9 мільйона осіб. Ця цифра у багато разів перевищує середньостатистичну величину природної смертності. Визначенню масштабу голоду всіляко перешкоджали радянська влада, яка організувала інформаційну блокаду України в 1932-1933 роках і приховувала справжні наслідки голоду. Деякі дослідники називають набагато більшу цифру померлих під час Голодомору, однак, на мій погляд, наведена мною цифра близька до істини.

Фрагмент виставки «Голодомор 1932-33-х рр. – геноцид Українського народу»

– Наскільки коректно називати масовий голод в Україні геноцидом українського народу?

Злочини радянської влади ніколи не включалися ООН до списку геноцидів. Поняття геноцид щодо Голодомору цілком можна застосувати

– Мені здається це коректним. В цьому я керуюся початковим визначенням цього терміну, що належить його творцеві – польсько-українському юристу

Рафаелю Лемкіну. На мій погляд, його дефініція геноциду повністю відповідає наслідкам Голодомору. Однак використання цього поняття в рамках міжнародного права, заснованого на юридичних документах ООН, ускладнене, оскільки злочини радянської влади ніколи не включалися ООН до списку геноцидів. На це вплинула і позиція СРСР (його постійного члена), який заперечував застосування терміну «геноцид» щодо масового голоду в Україні. І хоча проблема ця не однозначна, мені видається, що поняття геноцид щодо Голодомору цілком можна застосувати.

– Ви пишете, що одним з наслідків голоду в Україні було створення радянською владою так званого «видимого кордону» між Росією і Україною, який перешкоджав натовпам голодних людей залишати межі України. Чим була ця межа?

Межа була створена не тільки для того, щоб не дати людям врятуватися, але і з метою запобігання витоку інформації

– Влада була стурбована не тільки перешкоджанням спроб голодних людей покинути Україну, але і прагнула максимально обмежити доступ туди з інших частин Союзу. Приховування злочину, його замовчування – традиційна політика сталінського режиму. З цією метою заслони були виставлені у всіх можливих точках перетину цього «віртуального» кордону. Сотні тисяч людей у той час залишили в Україні свої будинки, намагаючись перебратися в місця відносного благополуччя. Їх перехоплювали на КПП, заарештовували і виганяли назад. З поїздів знімали не тільки біженців, але і тих, хто намагався перетнути кордон з російського боку. Ця межа була створена не тільки для того, щоб не дати людям врятуватися, але і з метою запобігання витоку інформації.

– Чому все ж радянська влада не попросила міжнародної допомоги, як вона це зробила під час голоду 1921 року?

Сталін не хотів, щоб на Заході дізналися правду про наслідки колективізації і про провал його політики в галузі сільського господарства. Знищення цих «потенційних ворогів народу, недобитих петлюрівців і польської агентури» було його метою

– Це не було зроблено насамперед через те, що Сталін не хотів, щоб на Заході дізналися правду про наслідки колективізації і про провал його політики в галузі сільського господарства. Крім того, його мало турбував порятунок вмираючих від голоду мільйонів українців. Ба більше, знищення цих «потенційних ворогів народу, недобитих петлюрівців і польської агентури» було його метою. Тому і не робилося жодних зусиль для їхнього порятунку.

– Ви зазначаєте, що у 1932-1933 роках політика Сталіна в Україні не тільки спровокувала Голодомор, а й була спрямована проти української інтелігенції – носія української ідеї. Чого він домагався, переслідуючи українську еліту?

Сталін, переслідуючи українську інтелігенцію, бачив у ній носія національної ідеї, який кидає виклик радянській системі. «Український сепаратизм», в якому він звинувачував українську культурну еліту, лякав його більше за зовнішніх ворогів

Незалежна Україна могла б заручитися підтримкою сусідів і союзників на Заході, перш за все Польщі, і стати ще одним центром загрози його режиму

Пам'ять про Голодомор величезною мірою вплинула на формування національної української самосвідомості

– Думаю, що Сталін, переслідуючи українську інтелігенцію, бачив у ній носія національної ідеї, який кидає виклик радянській системі. В основі цієї ідеї, крім особливої української культурної ідентичності, лежала мрія про незалежну українську державу. «Український сепаратизм», в якому він звинувачував українську культурну еліту, лякав його більше за зовнішніх ворогів. З відділенням України, вважав він, Радянському Союзу не вижити, відбудеться розпад комуністичної системи. Незалежна Україна могла б заручитися підтримкою сусідів і союзників на Заході, перш за все Польщі, і стати ще одним центром загрози його режиму. Ось чому Сталін так прагнув викорчувати цю українську ідею. Треба сказати, що він був не так уже й далекий від істини. Згодом вона стала потужною мотивацією пристрасного прагнення України до набуття суверенної державності. Пам'ять про Голодомор величезною мірою вплинула на формування національної української самосвідомості. У нинішньому відчуженні від Москви також можна простежити сліди пам'яті про Голодомор. Зараз спогади про спровокований комуністичним режимом масовий голод 1932-1933 років перетворилися на один з найважливіших консолідуючих чинників українського життя.

Голодні селяни залишають села в пошуках їжі (1933 рік). Фото А. Вінербергер

– Якими методами проводилася реквізиція зерна і майна в українського селянства на початку 1930-х років?

Реквізитори були переконані, що селяни ховають зерно, і катували всіх підряд. Реквізиції були організовані як військові операції, це була війна окупантів з переможеним народом. Дозволялося реквізувати навіть насіннєве зерно, прирікаючи тим самим селян на неминучий голод

– Потрібно розуміти, що голод був викликаний не тільки реквізицією зерна, хоча це найважливіша його причина. Озброєні реквізитори конфісковували не тільки зерно. Вони відбирали всі види продовольства – картоплю, птицю, м'ясо, овочі, фрукти. Селянам не залишали нічого. За несплачені податки відбирали гроші, коштовності, сімейні реліквії – все, що мало бодай якусь ринкову цінність. Їхні методи були надзвичайно жорстокі: побиття, тортури, арешти були повсюдним явищем. Не шкодували нікого, вибиваючи зізнання про заховане продовольство. Реквізитори були переконані, що селяни ховають зерно, і катували всіх підряд. Реквізиції були організовані як військові операції, це була війна окупантів з переможеним народом. Директиви з Москви вимагали виконання плану хлібозаготівель за будь-яку ціну. Дозволялося реквізувати навіть насіннєве зерно, прирікаючи тим самим селян на неминучий голод.

– Ви описуєте моторошні сцени під час тотального голоду навесні і влітку 1933 року: випадки божевілья і канібалізму. Чи був канібалізм поширеним явищем в той час?

Тільки в Харківській області навесні і влітку 1933 року в дописах повідомлялося про 420 випадків, коли батьки поїдали померлих від голоду дітей і коли голодна сім'я вбивала найбільш знесиленого (найчастіше дитину) і їла його. Українське керівництво добре знало про канібалізм, в Москві про це також знали

– Канібалізм був звичним явищем. Щоправда, не сказала б, що він набув широких масштабів. Про нього існує безліч архівних матеріалів, міліцейських протоколів і доносів. Було чимало випадків некрофагії – поїдання трупів. В дописах описуються випадки поїдання власних дітей. Практикувався і продаж людського м'яса. Тільки в Харківській області навесні і влітку 1933 року в дописах повідомлялося про 420 випадків, коли батьки поїдали померлих від голоду дітей і коли голодна сім'я вбивала найбільш знесиленого (найчастіше дитину) і їла його. Жах і безумство панували в селах, трупи загиблих від голоду валялися без поховання. Українське керівництво добре знало про канібалізм, в Москві про це також знали.

– Якою була реакція українського селянства на насильницьку реквізицію продовольства? Чи були випадки опору?

Під час Голодомору сільське населення було доведене до такого ступеня виснаження і втрати людської подоби, що ніяких сил на опір не залишалося

– Опір, який набув широкого масштабу, спостерігався під час колективізації. Виникав він і в період існування політичної опозиції в Україні. Однак під час Голодомору сільське населення було доведене до такого ступеня виснаження і втрати людської подоби, що ніяких сил на опір не залишалося. На той час найактивніші і найбільш дієздатні чоловіки були знищені або вислані під час колективізації. Тоді з України було депортовано до Сибіру понад 300 тисяч так званих «куркулів» – еліти українського селянства. Як опір могли чинити озброєним чекістам виснажені жінки, діти, люди похилого віку? Дуже багато чоловіків покидали тоді сім'ї, намагаючись перебратися до міст і добути бодай якийсь провіант для сім'ї, причому повернутися було дуже проблематично. Однак офіційна пропаганда активно використовувала звинувачення селян у опорі і ворожості щодо радянської влади.

Максим Горький, Лазар Каганович, Климент Ворошилов і Йосип Сталін, 1931 рік

– Ви зазначаєте, що Голодомор став приводом для введення в СРСР паспортної системи та обов'язкової прописки у грудні 1932 року. Чим це було викликано?

– Паспортна система і прописка були призначені насамперед для посилення контролю за населенням і припинення міграції сільського населення до міст. Однак в той час сільським жителям паспорти не видавалися. Сама влада відверто пояснювала введення паспортів необхідністю боротьби з «антигромадськими елементами».

– Відомо, що впродовж 1931-1935 років міські жителі в СРСР отримували продовольчі картки. Чи поширювалася карткова система на сільських жителів?

Ні, селяни продовольчих карток не отримували. Карткова система поширювалася тільки на працівників державного сектору. Підраховано, що понад 80 відсотків населення були позбавлені продуктових карток

– Ні, селяни продовольчих карток не отримували. Карткова система поширювалася тільки на працівників державного сектору. Підраховано, що понад 80 відсотків населення були позбавлені продуктових карток. Сільські жителі, які працювали в колгоспах, отримували, якщо отримували, зароблене натурою. Грошей у них не було, тож можливість щось купити була відсутня. Треба сказати, що продовольче раціонування в містах було на дуже низькому рівні. Робоча картка передбачала мізерне забезпечення.

Ось чому випадки від голоду в той час траплялися і в містах, особливо на периферії, де постачання було вкрай незадовільним.

– Ви пишете про Голодомор: «Голод знищував історію, культуру, сім'ю, ідентичність». Як Ви це розумієте?

Під час колективізації і Голодомору відбувалося навмисне та цілеспрямоване знищення саме селянських традицій і культури. Відбувалося планомірне закриття і руйнування церков, які століттями були острівцями селянського духовного життя

Відбувалася тотальна люмпенізація селянства. Це була соціальна і психологічна катастрофа

– Під час колективізації і Голодомору відбувалося навмисне та цілеспрямоване знищення саме селянських традицій і культури. Конфісковували не тільки продовольство та інші продукти праці, а й інвентар, меблі, домашнє начиння, художні вироби, предмети релігійного культу. Відбувалося планомірне закриття і руйнування церков, які століттями були острівцями селянського духовного життя. Я вмістила в книзі фотографії руйнування церков в Україні. Руйнувалися основи селянського життя, традиції і культура. Забиралося за несплату податків все більш-менш цінне: золоті вироби, срібло, сімейні реліквії. Люди втрачали історичну пам'ять, культурну ідентичність, зв'язок з минулим, руйнувалася сімейна спадкоємність. Відбувалася тотальна люмпенізація селянства. Це була соціальна і психологічна катастрофа.

– Але Ви стверджуєте, що Голодомор мав величезний вплив на формування української національної самосвідомості...

Відсутність правдивої офіційної інформації за радянської влади перетворило пам'ять про Голодомор на символ національного опору

Трагедія масового голоду 1932-1933-х років вплинула на формування національної ідентичності та національного руху

– Голодомор став частиною історичної пам'яті українців. Спочатку про нього говорили лише в сімейному колі і в колі друзів. Відсутність правдивої офіційної інформації за радянської влади перетворило пам'ять про Голодомор на символ національного опору. У той час ця пам'ять була частиною неофіційної культури, вплинувши на становлення національної

самосвідомості. Важко переоцінити її значення як найважливішої мотивації здобуття суверенної української державності. Вона стала сакральним символом протистояння русифікації. Трагедія масового голоду 1932-1933-х років вплинула на формування національної ідентичності та національного руху. Поступово Голодомор став об'єктом наукового осмислення і вивчення, а з початку 1990-х років в Україні вже на державному рівні згадують жертв у роковини. У нинішньому відчуженні України від Росії неважко виявити і вплив пам'яті про Голодомор. Необхідно відзначити важливе значення переживання цієї трагедії для консолідації різноманітних політичних сил сучасної України.

– Ви описуєте реакцію на Голодомор на Заході. Наскільки вона була адекватною?

Радянська влада робила все можливе, щоб правдива інформація про голод не просочилася за кордон. Іноземним кореспондентам, які працювали в Москві в 1932 році, було заборонено виїжджати за межі столиці без особливого дозволу

– Радянська влада робила все можливе, щоб правдива інформація про голод не просочилася за кордон. Іноземним кореспондентам, які працювали в Москві в 1932 році, було заборонено виїжджати за межі столиці без особливого дозволу. Однак інформація про голод все ж просочилася до західної преси завдяки насамперед англійцю Гарету Джонсу – секретарю колишнього британського прем'єр-міністра Ллойд Джорджа. Джонс писав для декількох британських газет. Він вивчав російську в Кембриджі і непогано говорив нею. Після прибуття до Москви навесні 1933 року – в розпал Голодомору – він отримав запрошення відвідати німецьке консульство в Харкові – тодішній столиці України. Завдяки заступництву радянського посла в Лондоні Івана Майського він отримав дозвіл на поїздку і сів на потяг до Харкова. По дорозі він зійшов з поїзда і протягом трьох днів відвідав близько 20 сіл і бачив всю жахливу картину голоду. Він спав на підлозі в селянських хатах, говорив з селянами, ділив з ними куплені припаси. Повернувшись до Москви, він відправився до Берліна, де дав прес-конференцію, розповівши про все, що бачив. В'їзд до Москви йому був заборонений. Пізніше Джонс опублікував кілька статей в британській пресі про Голодомор. Але були й інші іноземні «свідки» голоду – на кшталт московського кореспондента «Нью-Йорк Таймс» Уолтера Дюранті, який писав брехливі статті про становище в СРСР і заперечував загибель мільйонів від голоду. Одна з його статей мала заголовок: «Росіяни голодні, але від голоду не вмирають». Дуже «корисний ідіот», як зараз кажуть про таких прорадянських західних спостерігачів. Але таких, як Дюранті, було чимало серед іменитих іноземців, які відвідували Москву на початку 1930-х. Серед них був і Бернард Шоу, який відсвяткував влітку 1931 року в Москві своє 75-річчя; він зустрічався і зі Сталіним. Голод вже давав про себе знати не тільки в Україні. У Москві

Шоу заявив, що в Англії його попередили, що росіяни голодують, і змусили його взяти з собою купу продуктів, які, за його словами, він по дорозі викинув, знаючи, що це неправда. У той час ліва західна інтелігенція переважно була подібна до Шоу і не довіряла будь-якій негативній інформації про Радянський Союз. Правда про Голодомор з величезними труднощами пробивалася крізь заслони радянської пропаганди.

Експонат документально-художньої виставки «Україна пам'ятає! Голодомор 1932-1933 рр. – геноцид Українського народу»

– Яка офіційна позиція нинішньої російської влади в суперечці про Голодомор як геноцид українського народу?

Росія доклала чимало дипломатичних зусиль, щоб дезавувати українське сприйняття Голодомору

– Позиція російської влади змінювалася протягом років. Спочатку радянські офіційні особи повністю заперечували існування Голодомору, на їхню думку, його не було. Вони стверджували, що розмови про нього – це «фашистська антирадянська пропаганда». Нинішня російська влада визнає існування масового голоду в Україні в 1932-1933 роках, але заперечує, що Голодомор специфічно українське явище і що його масштаб не можна порівняти з голодом в російських областях. «Всі і всюди голодували», – стверджують вони. І, звичайно, вони відкидають всі твердження про

геноцид українського народу. Заперечують вони і будь-яку провину за Голодомор московського центру і особисто Сталіна. Росія доклала чимало дипломатичних зусиль, щоб дезавувати українське сприйняття Голодомору. Масовий голод в Україні в 1932-1933 роках все ще залишається каменем спотикання в нинішніх російсько-українських відносинах.

– А як Ви в цілому оцінюєте ці відносини?

Путін сприймає саме існування незалежної України як ідеологічний виклик своєму режиму

– Нинішній рівень російсько-українських відносин небувало низький. Причина цього в несумісності політичних орієнтацій і соціальних цінностей двох держав. Володимир Путін сприймає саме існування незалежної України як ідеологічний виклик своєму режиму. Прозахідну, проєвропейську орієнтацію України, її прагнення до ідеалів ліберальної демократії російський президент і його оточення сприймають як загрозу власному існуванню. Символом взаємного відчуження став український Майдан, появи якого на російському ґрунті найбільше побоюються в Москві. Боюся, що анексія Криму надовго розвела обидва народи. Не слід забувати, що російська експансія на сході України сприймається в Києві як неприкрита агресія. По суті, обидві держави перебувають у стані неоголошеної війни. Етнічна близькість двох народів, подібність культури і мови виявилися недостатніми каталізаторами зближення. І звичайно, багато в цьому відчуженні пояснюється особливостями історичної пам'яті українського народу, який переносить радянські репресії щодо національного українського руху і Голодомор, що сприймається як геноцид, на нинішній авторитарний російський режим, який став правонаступником режиму комуністичного.

– І все ж Ви завершуєте книгу на оптимістичній ноті щодо майбутнього України. Що змушує Вас зберігати оптимізм?

– Я написала книгу про одну з найтрагічніших подій в історії України. Однак, як ми бачимо зараз, їй вдалося благополучно пережити багато горя і врешті-решт домогтися головного – незалежності, про яку століттями мріяли її кращі уми. Країна йде демократичним шляхом, і недалеко той час, коли вона стане такою ж частиною Європейського союзу і НАТО, якою стали колишні радянські республіки Балтії. Думаю, це убезпечить її від загроз зі Сходу.

Оригінал матеріалу – на сайті редакції Радіо Свобода